

נחליאל —

יחסים שכנים בשנותיה הראשונות

מישאל מסורי כספי

לראשוני נחליאל ובונה,

אשרו חייהם כתורה וכעבורה.

שכונת נחליאל, 'המושב' כפי שכינויה ראשונית, נוסדה בשנת תרע"ב, ומיסדיה היו עולים מדרום תימן: עודין, בעדן, חובייש וסביבתם. הם עלו בעקבות שליחות ש' יבנאל, שכח על היהודי האיזור הזה: 'הם בראים וחזקים. הטיפוס — כיהודים כפריים רושים. הפנים בראים, העיניים בריאות... ואם תחנו לי רשות להבטיח עוזה, ארגן חבורה יפה של תימנים יפים! עליית יבנאל' הגיעה לאرض בשנים תרע"ב-תרע"ד, ובשנתה הראשונה בלבד הקיפה כאלף וחמש מאות עלולים. מהם הגיעו לחדרה בשנת תרע"ב 40 משפחות: 10 משפחות ממחוז חובייש הגיעו בכסליו, 15 משפחות ממחוז גוצלב רימה הגיעו באדר ו-15 משפחות מאזור בעדן הגיעו בניסן. נחליאל הוקמה בגבול הצפוני של חדרה, על פni העמק הרחוב שמשני עברו נחל חדרה, הוא נחל אל מפגר. בראשיתה היא הייתה מוקפת גבעות משלוות עבריה, ואלה שימשו גבול טבעי בין ובין חדרה ואלו מצדה המזרחי הייתה צופה אל מול הרי אפרים והרי מנשה.

מתיישבי נחליאל התגוררו בראשית כולם בסככות ובמחסנים בחאן או תחת כיפת השמיים. בתחילת חודש חשון החלו הקרון הקימת לבנות את הבתים ואת הצריפים הראשונים לשש-עשרה משפחות — בכל בית חדר של 4x4 מטרים, מטבח ומרפסת. כיוון שהחימנינט נהגו לאפות את לחם בתנורים, העתקו את מטבחם אל החוץ, והמטבח שימש כחדר שני. כוונת המוסדות המיישבים הייתה להקים במקום זה מושב עם יחידה משקית צמודה, חמישה דונמים לכל משפחה ופרדס משותף. אולם אף כי הייתה ארמה פנוייה בחדרה וاعפ"י שהמשרד הארץ-ישראל שילם بعد מגרשי התימנים בכיסף מלא, לא הסכים הוועד של חדרה להקציב יותר מדוןיהם אחד לכל בית. המומשך שניהל בא-כוח המשרד הארץ-ישראל בnidon לא הוועיל. לבסוף קיבלה כל משפחה תימנית בנחליאל דונם עד דונם וחצי, שעליו הקימה את ביתה. מאוחר יותר הם פיתחו את ענף הכוורות ומשכירות-יעזר קטנים. באותו עת בנתה חברת 'אורא' בתים לפועל המושבה שאינם תימניים, בכל בית נבנו חדר 4x6 מטרים, מטבח ומרפסת, ולכל יחידה הקצו מגרש בן ארבעה דונמים וחצי.²

1. שייבנאל, מסע לתימן, תל-אביב תש"ב, עמ' 90.

2. עין הפועל העציר 1912 חוברת 5/6, עמ' 22-21; וכן מאמרו של אברהם טביב, 'תולדות יישוב אחד' בקובץ שכות ציון, תש"ב, עמ' 64-65.

בין מתיישבי נחליאל לתרושבי חדרה

ההתקהלה בנחליאל לא הייתה קלה כלל. כמו מתיישבי חדרה, סבלו גם המתיישבים התייננים מקדחת ומצוקות העתים, אולם על סבלותיהם נוסף היחס העוין של שכיניהם היהודים מחדורה. יחס עוין של אנשי המושבות אל יהודים תימן שהתיישבו בתוכם היה תופעה רווחת. כותב על כך א"ח ב'הפועל הצער' :

... וכשהנץ נפגש במושבה צרanton יעקב עם אחד מהאהים הנענים האלה והלה מתחיל קובל לפניו הרך על ש'אחיננו בני ישראל מצערם אותו על לא דבר' ומה שנורא מזה, 'המכות הבתלי' פוסקתו שאחיננו מכים אותו בכל יום תמיד' וקלו של המתאונן מתחילה רועד ונפסק מלחמת דמעות...³

הاكت יהודים תימנים בידי האשכנזים הייתה חיזיון ידוע במושבות יהודה. ברל צנלסון יצא חוץ נגד תופעת המכות בחדרה,⁴ וכותב 'הפועל הצער' תיאר תופעה זו במושבות יהודה :

... אבל אתה יודעachi מכים אותונו מכים אותונו, לא נותנים לךט, עבדה לא נתן לנו וללקט גם כן לא — מה נעשה ? חלק ותאמור להם שאסור מן התורה... והנהasha אחת מן המוכים תפשתני שוב וב科尔 היסטורי 'אני קוראת אל תהכה ! אל תהכה ישראל, נחנו ישראל... והיהודי מצליף בקורבץ' פה... ופה... ופה... מצליף קורא אני מוש ישראל אני מוש ישראל...⁵

בחדרה היו ידועים כמה וכמה מקרים, שאיכרים hicco תימנים. שני המקרים הבאים קשורים אל הלקט בשדות האיכרים לאחר עונת הקציר. על המקרה הראשון מדווח 'הפועל הצער' :

מקרה מעין זה קרה לא כבר גם במושבה ח. באחד השדות שלקטו שם עשרה ערביות חטי חירס ומצאו בינהן גם שתי מלכות תימניות, לנונות עבר בא פתאום בעל השדה ונטל מלאה האחירותו כל אשר לקטו במסך היום. האכר הנ"ל לאחר שהוכיחו אחד מן הצערים בעד מעשיהם זה ומה ראה על כהה ליטול דוקא מן התימנית, השתרד להצידק באמטלות שונות, אך העורכיות עצמן שהיו באותו מעמד הכחישו את הצדקה זו.⁶

על המקרה השני נודע לי מעדות בעל-פה :

כאשר פרצה מלחמת-העולם הראשונה נעשה מצבונו גרווע יותר. על פגעי הקדחת ושאר מחלות באהו עליינו עתה חרפת רעב. כאשר מצוקת הרעב דחקה, היו יוצאות

3 הפועל הצער, אוקטובר 1912, חוברת 3, עמ' 11.

4 ברל צנלסון, 'משפט צדק', הפועל הצער, 1913, עמ' 42.

5 הפועל הצער, נובמבר 1912, חוברת 4, עמ' 10.

6 שם, שם.

ניסי-השכונה ללקוט שיכולים לאחר הקוצר, ואלו שומריה-השדות היו רודפים אחריהן ומצליפים על גבן בשוטים?

היחסים בין איכרי חדרה לתימנים התהדרו מאד, והאשמות הדדיות של אלה על אלה מצוית במחטים ובתעודות רכבות.

בעיה קשה אחרת הייתה אספקת המים. בהעברתו קו מים מהדרה לנחליאל, עט בניה הכתמים הראשונים בה, טיפל מיכאל טיטלמן, מי שהיה ממונה מטעם מוסדוז מים היישוב היהודי תימן בנחליאל. בהשתדרתו, כנראה, העבירו צינור מים בעובי של 3/4 צול מהדרה אל השכונה, אלא שהמים היו מפסיקים לזרום לעיתים תכופות, ועל כך התלוננו המתישבים התימנים:

...وكשה מהכל חסרון המים כי עצשו בא זמן הקין אשר לכל אדם לא ירו צמאונו כ"ש.⁸ בהצרכות מים לדוחץ ולכבס לא מצאו, כי בתחילת נמשכו לנו חוט של מים דרך צנורות ולהלאה שיהיו זכים וכשרים אלא עוכרים וסרוחים ועכשי נפקזו זה ב' חדשם שלא נמצא מים עוד במושחתנו נחליאל הסמוכה לחדרה כי נשברו הצנורות מול בית הפועלים.⁹

תשובה למכח זה נשלחה ב-1914.5.10, אלא שאין היא בידיינו.¹⁰ המכח השני נשלחה אל המשרד הארץ-ישראלי בסיוון תרע"ז, כחודש לאחר המכח הראשון וזה לשונו:

...אנחנו דורשים ממעכ"ת¹¹ שהמציאו לנו מים בשביב המושבה נחליאל, לפי שהמוציאר טיטלמן נשתדל לתקן הצנורות שבאו אל המושבה, בין כך ובין כך המים שהוא יוצא מהצנור לא יספק אפילו לחצי בתה העז ובשביל זה יש לנו צער כמו שאנחנו יושבים במדבר וזה עת קיץ כאשר נבוא מהעבורה לא נמצא מעט מים לקරר את גופנו.¹²

התוצאה לכך נאלצו נשות נחליאל לעלות אל המושבה לשאת מים בפחים על ראשם, ונתיסרו יסורים ורכבים בשל כך. הדבר בא לידי ביטוי בזיכרון הנשים בשכונה על אותו זמן. מספרת אחת הנשים:

כאשר היו נשות נחליאל נושאות על ראשם חפץ מים, היו בהם ברוני המושבה ומוגלים בידיהם ומנקבים את פח המים.¹³

8 כל שכן.

7 מזכורות מרת אסתיר מטור בראין אתי בשנת 1979.

9 ארכין ציוני מרכז (להלן אצ"מ), 1/144, מס' 3277.

10 מהמת ידים רבות שעבר ארכינון של נחליאל, אבדו הרכה תעודה ומה שנמצא היום ביד ועד השכונה אינו מזגנן של הראשונים. ידוע שמצויר חומר ארכינווי ביירים פרטיות, אך אלה מסרכבים להורות במציאות. על כן כל החוקר מיה הראשונים של נחליאל נזק לעדויות בעל-פה של ראשונים. וכך אף אני.

11 מעלה בכדור תורתכם.

12 אצ"מ, 1/144, ב', מס' 4418.

13 מרת סעדיה תירם — ברайн עמי, בשנת 1979.

בנחליאל בהתחלה המאה העשרים

ומוסיפה אשה שנייה:

בבוקר הייתי הולכת לעבודה ומשאיירה את הפח בפרדטו של ג' ובערך הייתי מלאה אותו מים ונושאת הביתה. פעם אחת, כשגמרתי למלא את הפח ונשאתי אותו על ראשי, הרגשתי רחיפה חזקה בגבי. נפלתי, פח המים נפל, וג', רמס את הפח היכה אותה וקרא לי גנבת.¹⁴ כמשמעותה את סיפורה פרצה בכבי.

למרות כל יסורייהם לא זנוח מתיישבי נחליאל את חייהם, כאלו היה באלה כדי להحسن מול הקשיים שלפניהם.¹⁵

בחודש אירן תרע"ד מבקש יפת בן דוד ממתיישבי נחליאל במכתבו אל המשרד הארצישראלי, לכתוב אל מריאץ יצחק בן יצחק הכהן, שיקח בעבורו את הספרים מחיים אברהם מאל צועה, היושב בעדן. למכתב מצורפת רשימה מדויקת של הספרים שברשות חיים אברהם. ולאחר פירוט רשימת הספרים מעיר הכותב: 'וכא אלינו מכחך שלחו לנו כס יש בו מיני זדרעים והמכתב בא עם הפוסטה והכיס לא הגיע אלינו כלל, בבקשתה שתדרשו بعد הכספי איפה הו'.¹⁶

אף בשכר עבודתם קופחו מתיישבי נחליאל. בשנת 1914 עבדו בחדרה עשרים פועלים ערבים קבועים, להוציא את הרועים ואת האופה ומשפחתו וכן עובדים בלתי-קבועים. שכיר הפעילים הקבועים היה עד 10 גירוש ליום ואילו המכונאי בפרדטים קיבל 14 גירושים ליום. ארבעים וחמשה פועלים אשכנזים בלתי קבועים (כינויים חמש פועלות) השתכרו עד שנים-עשר גירושים ליום, והיו כמה שקיבלו יותר. לעומתיהם היו ארבעים פועלים תימנים ועוד עשר נשים תימניות, שנשכורותם הייתה משכעה ועד

¹⁴ מזכרון אמי, מרת רוחמה מסורי — בראון עמי בשנת 1979.

¹⁵ על הפניה אל חייה הראה בעת קsha עיין מאמרי: 'Saadya b. Abraham al Bashiri', HUCA,

L (1980), 180 (36)

אצ'ם, אצ'ם, 4419/144.

עשרה גרוושים ליום.¹⁷ כותב על כך אחד מראשו נחליאל:

הצעקה הייתה גדולה, שלחו שליח לפו. בא פולדמן¹⁸ וראה את המצב, ילדים מתים, ילדים חולמים, האמהות חסרות עצה מה להאכיל את הקטנים. ועד המושבה קיבל נזיפה על היחס הרע האכזרי. הלא נדברו ראשי האיכרים עם נציגי ועד העצונות להביא מיהודי תימן להגדיל את היישוב מבני ברית זואת נשכחה להם חופת עולם.¹⁹

מקוה טהרה

יחסם העוין של איכרי חדרה אל החימנימים שבשכונתם נמשך שנים לא-מעות. מפעם לפעם המערכו המוסדות המיישבים אך לא היה בכך כדי לשנות את היחס לתימנים, ואנשי חדרה לא נהגו בהם שכנים.

הראי"ה קוק זצ"ל כיהן כרב הראשי ליפו ומושבות יהודה בשנים 1904-1915, שבהן הייתה גאות בעלייה היהודים מתימן ובהן נוסדו שכונות התימנים במושבות. היהודים שעלו בשנים אלה מתימן היו בעיקר מאזור חידאן שבצפונה ומאזור שרעב ובאזור שבדרומה שלא כעולים הראשונים שכאו בעיקר מצנעא ומסביבתה. העולים מצפון תימן ומדרומה עסקו בקבלה ובторות הסוד, ותקומת ישראל הסתמלה בעיניהם יותר מכל כמושחת על הבסיס של תורה ועובדיה. חפיסה זו שהיתה בכחinta מסוימת אכתחיהם בידיהם ולא מסקנה מאיידיאולוגיה מודרנית כלשהי, היתה קרובה מאוד לתפיסה הציונית-דרתית של הראי"ה קוק. משום כך הוא עקב אחריהם ועוזד אותם ולאחר ביקור במקומות ישוביהם בשנת 1909, כתוב עליהם בכתב לאביו. המכаб כתוב באחדה רכה, ובאזור שהוא אידילי מעט, כאמור:

... והתימנים הללו, הנם, ברוך השם, אנשים בראים אהובים את העבודה מתפללים בכל יום ג' פעמים ב齊יבור בכוונה ... וכולם פונים לארץ חמדת אהבה, ושמחים על גורלם אשר הביאם ה' לארץ הקודש, וועודדים באהבה את עבודתם בשדה ובכרם ומהם שומרים וגונטרים כרמים ושקדנים בתורה, ביראת שמים תמים ואין פרץ ומריבות בשכונתם.²⁰

חריף תאורי השבח שכינה בהם הרוב את היהודי תימן, בכך הוא שלא חסרו מריבותם במשכוניהם, והמריבות פרצו לפעמים בשל מה שאין בו חשיבות יתרה. בשנת תרע"ב החתבטו אנשי נחליאל בקשימים גדולים לשם הבטחת צרכיהם דתיים כמו: תפילה, טהרה, שחיטה וכדומה. נשות התימנים לא היה להן מקום לטבול בו אלא

17. הפועל העציר, 1913, חוברת 5/6.

18. הכוונה ליהושע פולדמן, הוא הספר ר' בנימין.

19. סעדיה בן עוזרד מסורי, מדור לדור (חוברת בסטנסיל, ללא תאריך).

20. אגרות הראי"ה, ח"א תש"ג, 302.

במקוה-הטהרה של חדרה, ואלו נשות המושבה ראו בחימניות נשים מלוכלות מכוננות ומעכירות מחלות, ועל-כן חדרו לлечת אל המקווה. כשנודע הדבר להראייה קוק, כתוב מכתב אל אנשי ועד המושבה, וזו לשונו:

יב' בטבת תרע"ג

כבד הוועד הי"ו בחרהה ת"ז.

נוודע לי כי בשכיל שהחימניות הולכות לבית הטבילה של המושבה יצא קלקל נורא שרבות מהמושבה חדרו לлечת לבית הטבילה, אליו זאת מוטל על הוועד חובה שיבנו בית טבילה מיוחד החימניות והחימניות אצל הבתים הנבנימים עתה בעדם. ולא להשתמט בזה בשוו"א²¹ כי זה צרך גדול ונוחוץ מאד שאין לדחותו אף לזמן מועט. ובטעמם יזרו הוועד הזה בכל מרציו והנני החותם בחתוקה לעוזרת הש"ית²² ואברכם באחבה בכרכת ה' מצין.²³

המכח הגיע אל ועד המושבה בכ"ה בטבת תרע"ג ולא ענה. לא נמצא מכתב אחר מסוגו או דומה לו שיבירר מה עלה בגורל נשות נחליאל ובגורל מקוה-הטהרה. להשלמת החסר פניתי אל זקנינו השכונה, ומדברינו זכרוניותיהם²⁴ משחמע, כי מכתבו של הראייה קוק גורם למכוכה בקרב אנשי המושבה. מה עשו? עמדו ומנעו את נשות נחליאל מליטבול במקוה-הטהרה שלהם. כיוון שראו כך אנשי נחליאל, תיינו שייטבלו הנשים בני הנחל שעבר ליד השכונה וכן שימוש הנחל מקוה טהרה, רחיצה וככיסה במשך חמיש-עשרה שנים ומעלה. בשנה תרפ"ט ירדו ארבע נשים חימניות מהשכונה לטבול, בדרךן, בידי הנהל. קבוצת>Usernames²⁵ ארכען ארכען אשרו להן במתהור, וכשהיו אלה טובלות התנפלו עליהם ואנסו אחת מהן. נשבעו הנשים זו זו שלא לגלות מי האנסת, כדי שלא תהיה אסורה לבעה. באו לנחליאל והתריעו שלא חלך אשה מנשות השכונה לטבול בנחל. עברו כמה שבועות ורבות מנשות השכונה היו אסורות לבעהן. כיוון שכך, בא ר' חיים בן נתן חממי זיל לפני הרב הקדוש ר' סאלם צאיiri זיל והודיעו, שהוא מתנדב לבנות בחצרו מקוה שישמש את הציבור, וכך עשה. כשהחל לבנות את מקוה-הטהרה עמדו כמה נשים צדקניות וננתנדבו כספ' מעט כדי לזכות עצמן במצבה. ואמנם נבנה המקוה והאשכברן נחמלא חhilah בני גשםים. מפעם לעפעם, כשהוזערכו לנקרות את המקוה ולא היו מי גשםים. עמד ר' סאלם צאיiri ותיקן תקנה שיש להביא שלושה בלוקים של קרח ובהם לטהר את המקוה. חיין בן נתן זיל עשה שתי כניסה למקוה, האחת מהצדו והשנייה מחצרו של סאלם יחיא הדרי זיל. זו שימשה בעיקר לנשים, אשר רצו לבוא אל בית הטבילה בצעינעה.

21 בשום אופן.

22 השם יחרך.

23 חודה מס' 52, ארכיוין עירית חדרה. תודתי נתונה לממר הייאל מדרור חיים, מעירית חדרה, שהראשי להתחקות אחר מסמכים אלה: ועוד תודה נתונה לממר אכבר סכורי, דור חמישי לסייע סלמאן מבעדאן, שטרח עמי והסביר לי כל שטען הסבר; לדורי הגדול, ר' סעדיה בן עוזר מסורי, דור רביעי לסייע סלמאן. שנפתחה בספר ולהשלמים הטען בדיקה.

24 מזכרוןיהם של רפאל חממי, ר' סעדיה ואכבר סכורי בראיניות עמי ב-1980.